

37(09Укр)
1055

УКРАЇНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ М.П. ДРАГОМАНОВА

На правах рукопису

СОБЧИНСЬКА Майя Миколаївна

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК ШКІЛЬНИЦТВА І
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ В УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ
РЕСПУБЛІЦІ /1917-1920 рр./

ІЗ.00.01 - теорія та історія педагогіки

А в т о р е ф е р а т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1995

НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова

100313852

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі теорії та історії педагогіки
Українського державного педагогічного університету імені
М.П.Драгоманова.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
БОВК Людмила Петрівна.

Офіційні опоненти: – доктор педагогічних наук, професор
ЗАСЛУЖЕНЮК Володимир Степанович
– кандидат педагогічних наук, доцент
ШІПАК Вікторія Іванівна

Провідна організація – Київський лінгвістичний університет

Захист відбудеться "11" *листопада* 1995 р. о "14³⁰" годині
на засіданні спеціалізованої вченої Ради К ІІЗ.01.02 при
Українському державному педагогічному університеті імені
М.П.Драгоманова / 252030, м.Київ, вул. Пирогова, 9 /.

З дисертацією можна ознайомитися у науковій бібліотеці
Українського державного педагогічного університету імені
М.П.Драгоманова

Автореферат розісланий "11" *вересня* 1995 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої Ради,
кандидат психологічних наук,
доцент

Людмила – ДОЛИНЬКА Л.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ.

Актуальність дослідження. Створення національної школи в незалежній Україні вимагає нового підходу до цілей освіти, змісту навчання і виховання. Державна національна програма "Освіта" /"Україна XXI століття"/, закон України "Про освіту" в основу пріоритетних принципів розвитку системи освіти поставили гуманізацію і демократизацію всіх складових її елементів та національну спрямованість, що полягає у "невіддільності освіти від національного ґрунту". Нова українська школа повинна здійснювати, говориться в законі "Про освіту", "всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, творчого культурного потенціалу народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими працівниками, спеціалістами" /Див.: Освіта. -1991. - 25 лип./.

Успішне розв'язання зазначених завдань великою мірою залежить від знання педагогічної спадщини нашої Вітчизни. Історія освіти і педагогічної думки України не тільки сприяє розширенню педагогічного світогляду, а й допомагає виробленню творчого критичного ставлення до минулого. Вивчення педагогічної спадщини дає можливість бачити закономірності розвитку освіти і педагогічних ідей в Україні, виділити загальне, особливе, часткове. "Осмислення прогресивних ідей минулого з погляду сьогодення, говориться в "Основних напрямках наукових досліджень з педагогіки і психології України", які в кінці 1993 р. затвердили загальні збори АПН України, є необхідною передумовою всебічного розуміння дослідниками нових проблем, що постали перед педагогічною наукою і практикою у зв'язку зі створенням національної системи

освіти /Див.:Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. - 1994. - № I. - С.9/.

Але доводиться констатувати, що в історії освіти і педагогічної думки України не всі її періоди вивчені на належному рівні. Найменш вивченим є період існування Української Народної Республіки /далі УНР/. А саме тоді прогресивна українська педагогічна думка / О.Дорошкевич, О.Музиченко, С.Русова, П.Холодний,

Я.Чепіга та інші / досягла вагомих результатів в розробці проблеми національної освіти і виховання. В УНР досить успішно проходив процес творення національної школи. Ці здобутки не втратили своєї наукової і практичної значущості та актуальності і в наш час. Вони є надійним фундаментом для будівництва сучасної школи в суверенній Україні.

Ступінь наукової розробки проблеми. Історіографія історії освіти і педагогічної думки в УНР поки що є незначною. У своєму розвитку вона пройшла три етапи: 1/1917-1920 рр., 2/ 1920 - серпень 1991 р., 3/ з серпня 1991 р. і до наших днів. Основними у ній були дві історіографічні школи: національно-демократична і радянська. При цьому, позиції національно-демократичної історіографії були визначальними на першому етапі, які поступово примножуються і на третьому етапі.

Одними з перших праць представників національно-демократичної історіографії були статті О.Астриба і К.Волошинова /1917р./, в яких зроблено спробу розкрити діяльність учнівських організацій шкіл Києва в початкові місяці Української національно-демократичної революції.

Діяльність українських центральних і місцевих органів влади, громадських організацій та І.Огієнка по заснуванню Кам"янець-

Подільського державного українського університету відбита певною мірою в газетній статті О.Пашенка /1918 р./ . Подібні статті у 1919 р. опублікували А.Алишківич, А.Домбровський і А.Ортоскопченко, у яких висвітлювалась шкільна реформа в УНР і обґрунтовувалась ідея необхідності створення національної школи. Ця ж проблема з'ясувалась у невеликому повідомленні О.Музиченка "До історії єдиної школи на Україні".

Свого роду підсумком першого етапу розвитку національно-демократичної історіографії історії освіти і педагогічної думки в УНР стала монографія С.Постернака "Із історії освітнього руху на Україні за часи революції 1917-1919 рр." /К., 1920 р./, яка і понині залишається найбільш значною працею в даній проблемі. У ній наведено цікаві відомості про українізацію початкової і середньої школи, показано заходи органів влади і роль громадськості по реформуванню системи освіти, зроблено слушний висновок, що освітній рух в Україні був загальнонародним і національним. Щоправда, у монографії поверхово розглянуто професійну освіту, мало конкретного матеріалу з історії вищої початкової і середньої школи періодів Центральної Ради і, особливо, Директорії.

В історико-педагогічній літературі радянської доби проблема освіти і педагогічної думки періоду, як тоді стверджувалось, "націоналістичної" УНР замовчувалась, або ж висвітлювалась упереджено. Однак, на нашу думку, вина в цьому не стільки тих науковців, які так робили, як тих умов, у яких вони перебували. Адже в УРСР все, що стосувалося УНР, в т.ч. і освіти, перебувало під офіційним табу. Документи і матеріали з історії УНР знаходились у спецфондах і фактично були недоступні для дослідників.

Зокрема, про шкільництво УНР не говориться в "Історії Української РСР" /К., 1977 р./, присвяченій 1917-1920 рокам. В праці

"Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР /1917-1967 рр./" /К., 1967 р./ є кілька позитивних слів про педагогів В.Родникова, М.Лубенця і Я.Чепігу, але одночасно висловлено негативне ставлення до Всеукраїнської Учительської Спілки /далі ВУС/, журналу "Вільна Українська Школа" і С.Русової. Навіть у такій змістовній і цікавій колективній монографії, як "Розвиток народної освіти і педагогічної думки в Україні /X-поч.XX ст./" /К., 1991 р./ надто побіжно сказано про діяльність Центральної Ради в галузі шкільництва та про вчених-педагогів С.Ананьїна, Т.Лубенця, О.Музиченка, В.Родникова.

Сьогоднішнє становлення української державності посилює інтерес до вивчення історії освіти і педагогічної думки доби УНР. З даної проблеми з'явилися перші невеликі публікації про С.Русову /О.Т.Губко, А.Г.Калениченко, Н.П.Калениченко і Н.В.Копиленко, В.А.Качкан, О.В.Проскура, Д.Чередниченко/; про І.Стешенка /В.Майборода і В.Головченко/; про Н.Григоріїва /В.Лозовий/, про В.Науменка /Г.Джеджула і С.Панкова/, про І.Огієнка /Д.Степовик /; про Кам'янець-Подільський університет /О.М.Завальнюк/, яким, однак, властивий певний романтизм і захоплення героями та подіями, а не об'єктивний виклад.

Розвиток національної школи за Гетьманату розкриває стаття В.К.Майбороди і С.В.Майбороди "Національні школи України: історія, розвиток, уроки". Кілька фактів з історії розвитку загальноосвітньої школи для національних меншин періоду Центральної Ради подано в кандидатській дисертації та монографії О.О.Войналович, у яких основна увага приділена радянській школі. Про необхідність вивчення історії професійної школи періоду УНР говориться в публікації В.К.Майбороди /Див.: Педагогіка і психологія. - К., 1994.- №4-5/.

Певний інтерес має стаття Д.Ф.Розовика "Центральна Рада і українська культура". У ній вміщено деякі відомості про початок створення національної школи за роки Центральної Ради. Змістовною є розвідка С.Філоненка "До питання про концепцію національної школи в Україні в період 1917-20 рр./ По сторінках журналу "Вільна Українська Школа"/". В кандидатській дисертації І.М.Пінчук подано деякі матеріали, що частково розкривають освітню діяльність і педагогічні погляди С.Русової досліджуваного нами періоду.

Вагомим науковим поповненням каталогу історико-педагогічної літератури стала монографія Л.П.Вовк "Історія освіти дорослих в Україні: Нариси" /К., 1994 р./ У ній розгляд проблеми здійснюється через призму діалектичної єдності загальнолюдських та національних цінностей, на принципах об'єктивності та альтернативності викладу. Автор переосмислює традиційну думку на становлення і розвиток національно-освітнього показника, на роль у розвитку освіти громадських, громадсько-педагогічних товариств, представників суспільної і педагогічної думки, української прогресивної інтелігенції, розкриває концептуальні підходи щодо впровадження ідеї демократизації освіти, починаючи з середини ХІХ ст. і до 1920 р.

Помітний вклад в розробку проблеми національної освіти періоду УНР внесли праці дослідників з Української діаспори. Передусім слід відзначити монографії С.Сірополка "Народна освіта на Советській Україні" /Варшава, 1934 р./ та "Історія освіти на Україні" /Львів, 1937 /, у яких автор виступає за національну українську школу і наводить певні конкретні дані щодо її іудіанництва в УНР. Роль І.Огієнка в заснуванні Кам'янець-Подільського

державного українського університету розкривається в статті Геруса, яка в 1990 р. була опублікована англійською мовою в журналі "Український історик" /т.27/. Питання будівництва національної школи в УНР торкаються в своїх роботах Д.Дорошенко, Г.Вашенку, М.Семчишин, І.Нагасовський, Н.Полонська-Василенко, О.Субтельний, А.Жуковський. Характерною ознакою цих робіт є те, що у них проблема шкільництва розглядається через призму протиставлення системи освіти УНР і Радянської України, що призводить до суб"єктивізму у висновках. Крім того, у даних роботах переоцінюється діяльність гетьманської влади щодо розвитку шкільництва.

В цілому, позитивно оцінюючи доробок попередників, зазначимо, що він є ani вичерпним, ani таким, що задовольняє сучасні вимоги альтернативного підходу, об"єктивності наукового дослідження. Цей доробок наочно показує, з одного боку, брак концептуальних підходів до проблеми шкільництва і педагогічної думки періоду УНР, а з другого - свідчить про необхідність її ґрунтовного вивчення.

Таким чином, нерозробленість названої проблеми, її актуальність і потреби практики обумовили вибір теми кандидатської дисертації "Становлення і розвиток шкільництва і педагогічної думки в Українській Народній Республіці". Дана тема є складовою частиною дослідницької проблеми "Основоположні ідеї і концепції національної школи на різних етапах розвитку педагогічної науки і шкільництва в Україні", яка на загальних зборах АПН України наприкінці 1993 р. окреслена в ряді головних.

Хронологічно в дисертації розглядається період від Лютневої революції 1917 р. по 9 липня 1920 р., коли припинила існування Директорія.

Об'єкт дослідження - історія освіти і педагогічної думки в Україні.

Предмет дослідження - розвиток національної школи і демократичної педагогіки в УНР.

Мета дисертаційної роботи - дослідження процесу становлення і розвитку національної школи і педагогічної думки в УНР.

Об'єкт, предмет і мета обумовили такі завдання дослідження:

- показати пропедевтичний характер пошуків і становлення засад української національної школи як складову проблеми розвитку шкілництва і педагогічної думки в Україні;

- розкрити організаційні основи реформи школи, проаналізувати характер, зміст і сутність цієї реформи;

- дослідити розвиток національної початкової, середньої, вищої та професійної школи як важливого етапу історії освіти в Україні;

- висвітлити процес підготовки педагогічних кадрів та заходи по зміцненню навчально-матеріальної бази школи;

- в'ясувати ступінь розробки ідей національної школи і національного виховання в прогресивній українській педагогіці.

Методологічною основою дослідження є теорія пізнання, історизм, об'єктивність і діалектичний підхід до педагогічних явищ.

В дисертації використовувались такі основні методи: історичний, логічний аналіз; метод класифікації та узагальнення, індукції й дедукції, синтезу, змістовий аналіз, аналіз архівних матеріалів, вивчення історичних документів; статистичний.

При написанні дисертації використано:

I. Неопубліковані документи, що зберігаються у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного історичного архіву у м.Києві,

державного архіву Київської області, Кам'янець-Подільського філіалу державного архіву Хмельницької області та відділу рукописів Центральної наукової бібліотеки ім.В.Вернадського.

2. Опубліковані документи. /"Проект Єдиної школи на Україні. - Книга I: Основна школа" /1919 р./, "Проект статуту державних українських університетів" /1919 р./, матеріали 2-го з'їзду делегатів ВУС /1919 р./, програми предметів українознавства /збірка/ /1918 р./, "Національні відносини в Україні ХХ ст." /1994 р./.

3. Статистичні збірники.

4. Періодика того часу /газети, журнали, вісники / різного походження /центральна, місцева, відомча, громадська/ і орієнтації /національно-демократична, проросійська, соціалістична, поза-партійна/.

5. В основу дослідження були покладені ідеї про національно-освітнє питання української демократичної педагогіки /Г.Готкевича, Б.Грінченка, М.Драгоманова, М.Грушевського, О.Дорошкевича, І.Кішковського, М.Костомарова, О.Музиченка, Н.Мурзи-Авакяну, М.Надьожного /Хитькова/, І.Невеселого, І.Огієнка, В.Островського, О.Панасенка, О.Потебні, С.Русової, С.Смолінського, Г.Соколянського, П.Тетянка, К.Ушинського, І.Франка, П.Холодного, Я.Чепіги, С.Черкасенка, Т.Шевченка та ін./.

6. Джерелом для написання роботи стали також праці вітчизняних і зарубіжних дослідників даної проблеми /Л.Бурчак, Л.Вовк, Г.Джеджула, П.Лебедев, В.Майборода, С.Постернак, С.Сірополко, С.Чавдаров та ін./, в т.ч. і узагальнюючі видання /"Розвиток народної освіти і педагогічної думки в Україні /X - поч. ХХ ст./" та ін./.

7. Науковий апарат дисертації формувався під впливом поло-

жень, висловлених теоретиками вітчизняної демократичної педагогіки / С.Русова, К.Ушинський та ін./ та науковцями-дослідниками /Л.Вовк, С.Постернак, С.Сірополко, М.Ярмаченко та ін./.

Наукова новизна дисертаційної роботи полягає в тому, що:

- вперше в українській педагогічній науці зроблено спробу дати цілісну картину становлення і розвитку національної школи в УНР;

- з'ясовується ступінь розробки ідей національної школи і національного виховання в прогресивній українській педагогіці;

- вводиться до наукового обігу значну кількість нового фактичного матеріалу як з історії розвитку української школи, так і педагогічної думки;

- відкриваються нові імена будівничих національної школи і демократів-педагогів;

- простежується зв'язок в розвитку національно-освітньої проблеми і збереженні демократичних педагогічних традицій на різних етапах історії України.

Теоретичне значення полягає в тому, що виявлені в результаті дослідження педагогічні положення, ідеї, висновки щодо будівництва національної школи в УНР і розвитку тодішньої педагогічної думки становлять новий матеріал для історії педагогіки України.

Особистий внесок автора полягає в тому, що вперше здійснено цілісний аналіз формування національної школи і розвитку педагогічної думки в УНР.

Практичне значення дослідження визначається можливістю використання його фактичного матеріалу, основних положень і теоретичних висновків при написанні спеціальних і узагальнюючих праць з історії педагогіки, навчальних посібників, при розробці лекцій-

них курсів, при проведенні уроків у школі, семінарських і практичних занять у вузах.

Достовірність результатів дослідження забезпечується опорою на провідні методологічні положення; використанням великого і різноманітного дослідницького матеріалу; застосуванням комплексу методів, адекватних об'єкту, предмету, меті і завданням дослідження.

На захист виносяться такі основні положення:

1. Доренюліційна школа в Україні в основному була засобом денационалізації українців. Вона не продовжувала природнього розвитку української дитини і була для неї чужою як за мовою, так і за змістом та духом.

2. В період УНР вперше в історії України було створено національну загальноосвітню і професійну школу. Її діяльність спрямовувалась на всебічний розвиток особистості, на поєднання в єдине ціле загальнолюдського, демократичного і національного.

3. Розвиток теорії національної освіти і виховання забезпечувався завдяки участі в теоретичних і практичних пошуках прогресивних представників суспільно-педагогічної думки Б.Грінченка, М.Дем"яновського, О.Дорошкевича, М.Драгоманова, О.Духновича, І.Кішковського, М.Костомарова, П.Куліша, О.Музиченка, І.Невеселого, І.Огієнка, В.Островського, С.Русової, Г.Сковороди, К.Ушинського, І.Франка, П.Холодного, Я.Чепіги, Т.Шевченка та інших.

4. Характерними особливостями прогресивної української педагогіки досліджуваного періоду були демократизм і гуманістична спрямованість.

5. В розвитку вітчизняної педагогіки велику роль відіграла демократична, зокрема педагогічна, преса. Вона була не тільки пропагандистом нових педагогічних ідей, а й мобілізувала на-

родні маси на втілення їх в життя, на побудову національної школи.

6. Проаналізований в дисертації досвід будівництва української національної школи періоду УНР має практичний інтерес як аналог, історичний прообраз процесів, що відбуваються в системі освіти сучасної України.

Апробація дослідження. Його результати доповідались на 3 міжнародних /Кам"янець-Подільський, 1994; Хмельницький, 1994; Чернівці, 1995/, 5 регіональних /Чернівці, 1992; Тернопіль, 1993; Вінниця, 1994, 1995; Кам"янець-Подільський, 1995 / наукових конференціях. Результати дослідження знайшли відгук в брошурі "Відображення проблем освіти і педагогіки в національно-демократичній періодиці УНР /1917-1920 р.р./" /1995 /; статтях "Реформа школи в УНР", "З історії створення Кам"янець-Подільського державного українського університету", матеріалах і тезах доповідей. Дисертація обговорювалась на засіданні кафедри теорії та історії педагогіки Українського державного педагогічного університету ім.М.Драгоманова.

СТРУКТУРА ДИСЕРТАЦІЇ.

Завдання, характер і мета дослідження визначили структуру дисертації. В її основу покладений проблемно-хронологічний принцип. Робота окладається зі вступу, двох розділів, висновків, додатків у формі 13 таблиць та списку основних використаних джерел і літератури / 272 назви /.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ.

У вступі обґрунтовується актуальність теми, хронологічні рамки та об'єкт дисертаційного дослідження, мета та завдання роботи, предмет, методологія і методи дослідження, визначається ступінь розробки проблеми, зроблено аналіз джерел і літератури, встановлена наукова новизна й практичне значення отриманих результатів, а

також визначено основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі - "Соціальні умови і характер спрямування шкільництва в Україні після лютого 1917 р." - розглядається комплекс питань, що висвітлюють пропедевтичний характер пошуків і початок створення основ національної школи в дореволюційній Україні, розкривається сутність, зміст та хід шкільної реформи в УНР, показується становлення і розвиток в незалежній Українській державі національної загальноосвітньої і професійної школи.

На підставі аналізу конкретного матеріалу в розділі доводиться, що в дореволюційній Україні школа, як і вся система народної освіти, була антидемократичною, чужою для українського народу, знаряддям його русифікації царськими колонізаторами. Передові педагоги і діячі освіти України, спираючись на могутню підтримку широких прогресивних верств українського громадянства і незважаючи на репресії влади, наполегливо боролися за демократизацію освіти, за національну школу з рідною мовою навчання. Всупереч забороні подекуди /Київщина, Полтавщина та ін./ створювались і діяли не тривалий час приватні українські школи, в деяких школах запроваджувалось вивчення української мови і викладання нею. Б.Грінченко, М.Драгоманов, О.Духнович, М.Костомаров, П.Куліш, М.Максимович, О.Потебня, Г.Сковорода, І.Франко, Г.Шевченко та інші визначні вітчизняні педагоги-демократи і мислителі, аргументовано доводили право українського народу на свою рідну мову, школу, культуру. Розвиваючи ідеї національної школи і материнської мови навчання, вони підготували ґрунт і створили науково-теоретичну базу для будівництва такої школи в незалежній Україні.

Перемога Лютневої революції 1917 р. в Російській імперії, пов'язані з цим демократичні тенденції дали надію на можливість революційних перетворень в галузі освіти, будівництва національної школи на засадах демократизації навчання, спрямування його на за-

гальний всебічний розвиток особистості, побудови змісту освіти на основі підходів становлення розвитку національно-освітньої політики. В результаті проведеної в УНР шкільної реформи була побудована, незважаючи на різноманітні труднощі, нова українська школа, яка була національно-державна, для всіх доступна, виховуюча, діяльна і єдина. Вона поділялась на три ступені: перша ступінь - "Нижча початкова школа" /1,2,3,4 класи/, друга - "Вища початкова школа" /5,6,7,8 класи/ і третя - "Середня школа" /9, 10, 11, 12 класи/. Середня школа мала такі основні варіанти /відділи/: гуманітарна, реальна, економічна. Основним її типом була гімназія. На кожному окремому ступені навчання тривало 4 роки. Діти починали вчитися в школі в 6-8 років. В УНР формувалась нова професійна освіта.

Будівництво національної школи відбувалось переважно двома шляхами: а/українізація російськомовних шкіл, б/ відкриття нових. За формою власності заклади поділялись на державні, громадські і приватні. Навчальні заклади мали як українці, так і національні меншини - євреї, поляки, росіяни та ін.

За підрахунками пошукача, в 1919 р. на терені УНР діяло 15 тис. нижчих початкових шкіл, 1210 вищих початкових шкіл, 930 середніх шкіл та 70 видих учбових закладів. Функціонувало чимало різного типу /ремісничі, трудові, художньо-промислові, сільсько-господарські, комерційні та ін./ професійно-технічних шкіл.

Створення нової української школи супроводжувалось вдосконаленням навчальних планів і всього навчально-виховного процесу. У всіх навчальних закладах зміст, характер і методи навчання зумовлювались загальноукраїнськими національнодержавними чинниками. В дисертації детально аналізуються навчальні програми різних типів шкіл, розкривається діяльність учнівських, студентських і учительських громадських організацій, роль держави і українсь-

кого громадянства у становленні національної школи.

У другому розділі - "Основні напрями розвитку педагогічної думки в Українській Народній Республіці" - досліджується розвиток педагогічних ідей щодо національної школи в прогресивній українській педагогіці та відображення педагогічних пошуків і розвитку шкільництва в національно-демократичній пресі.

Аналіз наведеного в розділі фактичного матеріалу свідчить, що період існування УНР ознаменувався дальшим розвитком вітчизняної прогресивної педагогічної думки. Найхарактернішою її ознакою було те, що вона успішно розробляла концепцію національної системи освіти й виховання і цим самим не тільки примножила свої дорозволюційні здобутки, але й зробила великий внесок у загальну скарбницю світової демократичної педагогічної науки. Зокрема, надбанням цієї науки стали теоретичні положення педагогів-демократів доби УНР про те, що: а/ загальнолюдська свідомість дитини виробляється шляхом формування в національній свідомості і самосвідомості; б/ національна свідомість зароджується і формується на основі входження дитини в духовність сім'ї, в соціально-національне оточення свого народу; в/ весь навчально-виховний процес в національній школі повинен здійснюватися на засадах гуманізму, демократизму, загальнолюдських цінностей.

В розділі детально простежується розвиток теорії і практики національного виховання і навчання такими педагогами, як Г.Готкевич, Н.Григорійв, М.Грушевський, М.Дем'яновський, О.Дорошкевич, І.Кішковський, П.Клименко, О.Музиченко, Н.Мурза-Авакяну, М.Надьожний /Хитков/, І.Огієнко, В.Островський, С.Панасенко, С.Пастернак, В.Родников, І.Невеселий, С.Смолінський, І.Соколянський, П.Стороженко, П.Тетянка, Д.Ткаченко, П.Холодний, Я.Чепіга, С.Черкасенко, Ф.Сушицький. Наголошується, що на основі їхніх теоретичних розробок вперше в історії України саме в період існування УНР було створено

українську національну школу, яка повністю відповідає потребам і запитам народу. В цьому проявилась велич і істинність вчень фундаторів української демократичної педагогіки.

Дослідження показало, що в розвитку національної освіти, школи і педагогічної думки в УНР велику роль відігравала національно-демократична, зокрема педагогічна, преса. Саме вона була одним з основних джерел інформації, поширення науково-педагогічних знань, обміну досвідом, обговорення актуальних питань, ідейного впливу на широкі кола громадянства. Зроблений аналіз 37 часописів /"Вільна Українська Школа", "Вісник педагогічно-професійного в'їзду", "Рідне слово", "Відродження", "Україна", "Наш шлях" та ін./ засвідчив, що прогресивна українська періодика сприяла не лише розробці основних проблем педагогіки, а й була зусобом удооконалення національної шкільної освіти, її організаційним і змістовним осередком. Серед центральних педагогічних і освітніх проблем, які піднімались на шпальтах преси були: розвиток національної педагогіки, українізація учбових закладів, реформа освіти і школи, національна школа і національне виховання, навчання рідною мовою, підготовка педагогічних кадрів, роль вчителя в будівництві української школи, формування нової людини.

У висновках узагальнено результати дослідження, вказано на можливість їх практичного застосування. Відзначено, що стан народної освіти в Україні визначався перелусім суспільно-економічними факторами. Саме вони зумовлювали необхідність зростання кількості шкіл. Однак умови для розвитку освіти в дореволюційній Україні були несприятливими. Царизм, проводячи колоніальну політику, забороняв розвиток української культури, свідомо гальмував розвиток освіти. Через те в Україні число шкіл і учнів у них залишалось незначним, рівень грамотності населення був дуже низьким.

В руках царату школа була засобом денационалізації і русифікації українців. У ній навчання проводилось тільки російською мовою. Така школа не відбивала потреби і інтереси народу в самосвідомленні своєї громадянської, національної і особистої належності. Вона мало сприяла природньому розвитку української дитини. Проти цього рішуче виступали широкі демократичні верстви українського громадянства. Його передові мислителі Б.Грінченко, М.Драгоманов, М.Костомаров, П.Куліш, Г.Сковорода, К.Ушинський, І.Франко та інші переконливо доводили право українського народу на рідну мову і школу. Вони зробили дуже багато для того, щоб відродити і розвинути духовність, культуру рідного народу, зробили значний внесок у скарбницю вітчизняної демократичної педагогіки і тим самим заклали міцний фундамент для становлення національної школи.

Здобуття Україною незалежності після лютого 1917 р. створило сприятливі умови для формування і розвитку національної школи. За короткий час, незважаючи на різні труднощі і складні умови, в УНР було проведено на основі досягнень прогресивної вітчизняної і зарубіжної педагогіки реформу освіти і створено національну загальноосвітню і професійну школу. Нова українська школа передусім була національно-державна, для всіх доступна, виховуюча, діяльна і єдина. Її створення відбувалося переважно шляхом українізації російськомовних шкіл і відкриття нових. Процес формування національної школи проходив особливо успішно в період Української Центральної Ради і Директорії. Головною умовою успіхів у здійсненні державної освітньої політики була активна підтримка народних мас. Освітній рух в УНР мав національний і загальнонародний характер.

Принципово новим був зміст роботи української школи. Його серцевиною стало національне виховання. Особливо велике значен-

ня в справі виховання і навчання мало запровадження у всіх типах шкіл українознавства. Національній школі відповідали і нові навчальні програми, які в своїй основі мали предметну систему. В школах домінувала класно-урочна система. Основною формою роботи був урок. Серед методичних засобів, які давали ефективні результати, застосовували екскурсії, лабораторні заняття, досліди на навчальних ділянках тощо. Значна увага приділялась позакласній роботі. З боку держави проявлялась турбота про педагогічні кадри, роль яких в навчально-виховному процесі постійно зростала.

Період УНР ознаменувався значним піднесенням прогресивної вітчизняної педагогічної думки. В УНР сформувалась плеяда видатних педагогів свого часу /М.Дем'яновський, О.Дорошкевич, І.Кішковський, О.Музиченко, І.Невеселій, І.Огієнко, В.Остронський, С.Русова, П.Холодний, Я.Чепіга та ін./, які досить успішно розробляли різні педагогічні проблеми, особливо національної освіти і виховання. Цим самим вони не тільки зробили великий внесок у дальший розвиток прогресивної вітчизняної, в т.ч. і світової, педагогіки, але й створили надійну теоретичну базу для будівництва нової школи.

Українські педагоги-демократи виступали за національну школу з материнською мовою навчання, захищали принцип єдиної школи, її органічний зв'язок з життям. Національна школа, за їх твердженням, - це головна кузня національної самосвідомості. Вартими уваги є їхні міркування про сутність педагогіки як науки, яка, стверджували вони, теж має національний характер і повинна спиратися на національну свідомість, національну філософію і народну педагогіку. Характерними особливостями прогресивної української педагогіки 1917-1920 рр. були демократизм і гуманістична спрямованість.

В розвитку вітчизняної педагогіки досліджуваного періоду велику роль відіграла національно-демократична, зокрема педагогічна, преса. Вона була не тільки пропагандистом нових педагогічних ідей, а й мобілізувала народні маси та втілення їх в життя, на побудову національної школи.

Разом з тим, короткий термін існування УНР, опір антиукраїнських сил, руйнації громадянської війни та складні соціально-економічні і політичні умови держави не дозволили творцям нової української школи довести її будівництво до логічного завершення. Але незважаючи на різні складнощі, саме в період УНР було побудовано вперше в Україні національну школу.

Проаналізований в дисертації досвід будівництва цієї школи має практичний інтерес як аналог, історичний прообраз процесів, що відбуваються в системі освіти сучасної України. Зокрема, на нашу думку, з погляду сьогодення заслуговують на увагу форми, методи та шляхи реформування системи освіти, проведення українізації шкіл, підготовки та перепідготовки учительських кадрів. З метою практичної реалізації Державної національної програми "Освіта" /"Україна XXI століття"/, враховуючи досвід будівництва національної школи в УНР, варто було б: а/ заснувати громадський координаційний центр /орган/, який би сприяв державним структурам у виконанні завдань програми "Освіта" /"Україна XXI століття"/ на основі консолідації зусиль усього суспільства; б/ активізувати створення нодержавних національних навчально-виховних закладів в усіх регіонах України, які б забезпечували право людини на освіту рідною мовою, відповідали освітнім запитам особистості і загальнодержавним стандартам; в/ зміст, форми та методи навчально-виховної діяльності навчальних закладів орієнтувати на підготовку учнівської та студентської молоді до реалізації державно-національних потреб України; г/ навчально-виховний процес в нав-

чальних закладах та сім'ї орієнтувати на трансформацію державно-національних цінностей України у особистісні.

Слід зазначити, що дана робота не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Окремі з них /напр., професійно-технічна школа, вища освіта в УНР / можуть стати об'єктом спеціального наукового дослідження.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Відображення проблем освіти і педагогіки в національно-демократичній періодиці Української Народної Республіки /1917-1920 рр./. - Кам"янець-Подільський: Відділ народної освіти Кам"янець-Подільського району, 1995.

2. Реформа школи в Українській Народній Республіці // Наукові записки історич. факультету Кам"янець-Подільського пед.інституту. - Кам"янець-Подільський, 1995. - с.154-169.

3. З історії створення Кам"янець-Подільського державного українського університету // Поділля і Волинь в контексті історії національного відродження України: Науковий збірник. - Хмельницький: Доля, 1995. - с.66-73./у співавторстві/,/90%/.

4. З історії села Острівчани // Наукові записки історич. факультету Кам"янець-Подільського пед.інституту. - Кам"янець-Подільський, 1995. - с.231-235./20%/ / у співавторстві /.

5. Кам"янець-Подільський державний український університет як новий тип вищої школи в УНР //Поділля і Волинь в контексті історії національного відродження України: Науковий збірник. - Хмельницький: Доля, 1995. -с.151-153 / у співавторстві/, /90%/.

6. Софія Русова і Кам"янець-Подільський // Духовні витoki Поділля. Творці історії краю: Матеріали міжнародної наук.-практич. конф. 9-11 вересня 1994 р., м.Кам"янець-Подільський.-Хмельницький, 1994.-с.310-311.

7. Розвиток загальноосвітньої школи на Волині в 1917-1919 рр. // Велика Волинь: Минуле і сучасне /Матеріали міжнародної наук.красназ. конф., жовтень 1994. - Хмельницький, Ізяслав, Шепетівка, 1994.-с.314-315.

8. З історії пластового руху в Кам"янці-Подільському // Духовні скарби українського народу в житті молоді: Збірник статей і матеріалів наук. - практич. конф. - Тернопіль, 1994.- с.266.

9. Листи Л.Українки до О.Кобилянської як джерело історії культурних зв'язків Наддніпрянської України і Буковини кінця XIX-початку XX ст. // До витоків назви край Буковина: Тези доп. та повідом. 2-ї Буковинськ.істор.-красназ. конф., Чернівці 2-3 жовтня 1992. - Чернівці, 1992./ у співавторстві/-с.96-97./60%/

10. Розвиток початкової школи на Поділлі в 1917-1920 рр. // Тези доп. 13-ї Вінницької обл. істор.-красназ.конф., 6 вересня 1994. - Вінниця, 1994.-с.55.

11. Подільська газета "Наш щіях" про проблеми освіти в Українській Народній Республіці // Тези доп. 14-ї Вінницької обл. істор.-красназ. конф., 5 вересня 1995. - Вінниця, 1995. - с.60.

Собчинская М.Н. Становление и развитие школьного образования и педагогической мысли в Украинской Народной Республике /1917-1920 гг./.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики.

Украинокий государственный педагогический университет им. М.Драгоманова, Киев, 1995.

В диссертации анализируется характер направленности школьного образования, а также основные тенденции развития педагогической мысли в Украинской Народной Республике /1917-1920 гг./. Установлено, что именно в период существования УНР впервые в истории Украины было создано на основании достижений прогрессивной отечественной и зарубежной педагогики национальную общеобразовательную и профессиональную школу; украинские педагоги-демократы того времени /С.Русова, Я.Чепига, В.Островский и другие/ успешно разрабатывали проблему национального обучения и воспитания и этим самым сделали существенный вклад в теорию и практику педагогической науки.

Sobchinskaya M.N., Formation and development of school education and pedagogical thought in Ukrainian People's Republic (1917-1920).

Thesis for a degree of Candidate of Pedagogics (speciality ІЗ.00.01 - theory and history of pedagogics).
Dragomanov Ukrainian State Pedagogical University, Kiev, 1995.

Social conditions, character of school education and the main trend of the development of pedagogical thought in Ukrainian People's Republic (1917-1920) have been analysed in the thesis.

It has been proved that during the period of the existence of UPR national general and professional school was establish for the first time in the history of Ukrainian on the basis of progressive home and foreign pedagogics.

At the same time such Ukrainian teachers and democrats as S.Rusova, Ya.Chepiga, V.Ostrovsky and others successfully worked out the problem of national education and upbringing and made a valuable contribution to theory and practice of pedagogical science.

Ключові слова:Українська Народна Республіка, шкільництво, освіта, національна школа, українізація, рідна мова, демократична педагогіка, національно-демократична преса.

Підписано до друку 11.09.1995 р. Об. 1, 2. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Тир. 100. Зам. 146. Безкоштовно.

Дод. УДПУ ім. Драгоманова, Київ, Пирогова, 9.